

■ FEJÉRDY Tamás¹

Az örökségvédelem önkéntesei

A MAGYARORSZÁGI CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGI JAVAK MEGŐRZÉSÉBEN A XXI. SZÁZADBAN

Motto: „... mindent meg kell változtatni
ahhoz, hogy semmi ne változzon”²

■ **Kivonat:** Az „örökségesedés” folyamatának gyorsuló kibontakozása vezetett a XXI. század kezdetére „beérett” paradigmaváltáshoz, amely jelentősen megváltoztatta a „civil” értékvédők feladatait és lehetőségeit. Magyarországon a nem szakmai szervezetek számának a bővülése mintha folytatódna – a szakmai szervezetek esetében viszont a már korábban létrejötték aktivitása is visszaesett, a működő szervezetek számának csökkenését mutató átrendeződés megy végbe. A magyarországi örökségvédelmi civil szervezetek jelentős, karakteres csoportját alkotják a helyi örökségvédő szervezetek. A múlt századi hagyományos önkéntes közreműködés formái bár teljesen nem tűntek el, napjainkra megfogyatkoztak. Átpolitizált közegben a kulturális-épített örökségi értékvédelem területe sem kivétel, ami a civil törekvések hitelességét is veszélyeztetheti. Ebben a helyzetben különösen nagy a felelőssége a szakembereknek, az a feladatuk, hogy megalapozott szakmai támogatást nyújtva konszenzus elérését segítsék elő. Az (épített) kulturális örökség terén működő „örökségi gyámszervezetek”, valamint a „civil” örökségi alapok hiányát pótolni kellene, mert mással nem helyettesíthető szerepet kapnának Magyarországon is a gazdátlanul hagyott, pusztuló épített örökségi értékek megmentésében, gondozásában. A nem kormányzati, civil szervezetek száma, tevékenysége és ezek minősége az (épített) kulturális örökség terén a társadalmi identitás és az értéknegőrzés iránti elkötelezettség valódi mutatói.

¹ Építészmérnök, dr., műemlékvédelmi szakmérnök, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság tiszteletbeli elnöke, Budapest, Magyarország.
² Giuseppe TOMASI DI LAMPEDUSA: *A párdúc*. Eredetiben: „bisogna che tutto cambi perché tutto rimanga com'è” (*Il Gattopardo*) és angolul: „everything must change so that everything can stay the same” (*The Leopard*). Köszönettel tartozom MÁTÉ Zsolt építésznek (aki egyebek között a gödöllői királyi kastély helyreállítását tervezte), akitől ennek a gondolatnak a műemlék értékek vonatkozásában való érvényességét átvehettem.

The Volunteers of Heritage Conservation

THE ROLE OF NGOS IN HUNGARY IN THE PRESERVATION OF BUILT HERITAGE ASSETS IN THE 21ST CENTURY

Motto: “... everything must change,
so that everything can stay the same”²

■ **Abstract:** The increasingly fast process of “heritage-isation” has led to a paradigm shift that “matured” at the beginning of the 21st century, changing to an extended degree the tasks and possibilities of the “civilian” protectors of heritage values. In Hungary, the number of lay organisations is seemingly increasing, whilst the activity of earlier professional organisations has fallen back, and there is an ongoing reorganisation process leading to a decrease in the number of functional organisations. Local heritage conservation organisations are an important characteristic type of civil heritage conservation organisations in Hungary. The forms of traditional volunteering of the past century have not completely disappeared, but have decreased in number at present. In a politicised environment, the issue of cultural and built heritage conservation is no exception, which could endanger the credibility of civil endeavours. In this context, professionals have a major responsibility; their task is to offer well-grounded professional support in order to facilitate consensus. The lack of functional “heritage tutor organisations” in the field of (built) cultural heritage as well as “civil” heritage funds should be compensated for, as they could play an irreplaceable role in the preservation and maintenance of the unclaimed, dilapidated built heritage values around Hungary. The number, activity and quality of nongovernmental organisations (NGOs) working in the field of (built) cultural heritage are the real indicators for social identity and commitment for the preservation of values.

¹ Architect, PhD, certified conservator, honorary president of the ICOMOS Hungarian National Committee, Budapest, Hungary.
² Giuseppe TOMASI DI LAMPEDUSA, *The Leopard*. Original text: “bisogna che tutto cambi perché tutto rimanga com'è”. Acknowledgement is due to architect Zsolt MÁTÉ (designer of the conservation works at the Royal Manor House in Gödöllő), from whom I borrowed this quote applied to historic building values.

Keywords: built cultural heritage, professional nongovernmental organisations, nonprofit organisations, cooperation, historic building maintenance

Status quo

■ A brief overview of the changes in the concept and perspective of historic building conservation in its classical approach, which was born in the mid-19th century and lasted until the turn of the millennium, is definitely needed in order to be able to analyse and construe the situation that arose and became characteristic for the first decades of the 21st century. According to this, historic building conservation essentially got “diluted” in heritage protection, i.e. “not even the name is the original one”, and the terms of cultural heritage conservation or built heritage conservation are getting more and more generalised. The same is valid for the professional jargon, in spite of the fact that the meaning is not at all the same: “every historic monument is heritage, but not all heritage is a historic monument” (FEJÉRDY 2010).

The process of “heritageisation” started in the 1960s, its increasingly fast emergence being enhanced by the joint effect of several factors (which shall not be detailed herein). This led to the paradigm shift that “matured” at the beginning of the 21st century, altering significantly the volunteering activities of the “civil” heritage protectors, as well as their possibilities to have them implemented.

Certain particularities, which could give rise to more thorough detailing later, are worth highlighting already at this point. First, that the local commitment of NGOs is paradoxically a global phenomenon that is noticeable in a certain sense in the case of (primarily professional) international organisations. It is similarly generalised that “heritageisation” implies both a qualitative as well as a highly significant quantitative change as compared to the previous situation determined by historic buildings and sites. We might also add to this expansion the general trend materialised in the increase in the number of assets and values that are considered worth preserving, as well as in the enlargement of the protected area.³ We can see that a new situation appeared in the 20th century approach, expectations, and possibilities regarding the conservation of values.

Increasingly it is not about how the various NGOs and initiatives help and support the activity of the national (or other “official”) historic building conservation bodies or the work of the local (referring to the local governments in Hungary) heritage value conservation bodies as earlier, but it is rather about the manner in which the civil initiatives take care of the assets they consider to be heritage values, and what kind of official state funding they can get for that purpose. The acknowledgement and acceptance of, as well as the growing emphasis on the intangible

³ Cf. the introduction of the notion of cultural landscapes (e.g. European Landscape Convention, Florence, 2000) and the „Historical Urban Landscape” (HUL) recommendation (adopted by UNESCO in 2011).

Kulcsszavak: épített kulturális örökség, szakmai civil szervezet, civil szervezet, együttműködés, műemlékgondozás

Helyzetkép

■ A klasszikus értelemben vett, azaz a XIX. század közepén megszületett és lényegében a legutóbbi ezredfordulóig tartó műemlékvédelmi gondolat, szemlélet megváltozásának rövid áttekintése mindenképpen szükséges ahhoz, hogy érthető és elemezhető legyen a mostani, tehát a XXI. század első évtizedeire kibontakozott, illetve jellemző helyzetkép. Ennek értelmében a műemlékvédelem mintegy „feloldódott” az örökségvédelemben („már a neve sem a régi”), és egyre általánosabb a kulturális örökségvédelem, épített örökségvédelem szóhasználat. Annak ellenére (a szakmai szóhasználatra is jellemző), hogy tartalmában nem ugyanarról van szó: „minden műemlék örökség, de nem minden örökség műemlék” (FEJÉRDY 2009, 216).

Az „örökségesedés” folyamata már a XX. század hatvanas éveiben megkezdődött, egyre gyorsuló kibontakozásához számos (itt és most nem részletezendő) tényező együttes hatása járult hozzá. Ez vezetett később ahhoz a XXI. század kezdetére „beérett” paradigmaváltáshoz, amely jelentősen megváltoztatta a „civil” értékvédők önként vállalt feladatait és lehetőségeit.

A későbbiekben ennél bővebb kifejtése is indokolt lehet, viszont itt érdemes néhány jellegzetességre felhívni a figyelmet. Mindenek előtt arra, hogy a civil szervezetek döntően helyi (lokális) elkötelezettsége paradox módon globális jelenség – ami bizonyos értelemben még a(z első-sorban szakmai) nemzetközi civil szervezetek esetében is megfigyelhető. Hasonlóan általánosnak tekinthető, hogy az „örökségesedés” egyszerre jelent minőségi és – igen jelentős! – mennyiségi változást a műemlékek, műemléki helyszínek meghatározta korábbi helyzethez képest. Ehhez a bővüléshez még azt az általános irányvonalat is hozzávehetjük, amely a védelemre méltónak tartott alkotások, értékek és a védelem területi kiterjedésében³ jelentkezik. Láthatjuk, hogy valójában új helyzet jött létre a XX. századi értékvédelmi felfogásban, elvárásokban és lehetőségekben.

Egyre inkább nem arról van már szó, mint a korábbi időszakban, hogy a különféle civil szervezetek, kezdeményezések miként támogatják, segítik az állami (vagy más „hivatalos”) műemlékvédelem, illetve a helyi (Magyarországon önkormányzati szintű) értékvédelem munkáját, hanem sokkal inkább arról, hogy a civil kezdeményezések milyen módon foglalkoznak a saját maguk által örökségi értéknek elfogadott javakkal, és ahhoz milyen állami-hivatalos támogatást tudnak lehívni. Ebben a fejleményben egyértelműen szerepet játszik az örökség nem

³ Vö.: kultúrtájak fogalmának bevezetése (pl. Európai Táj Egyezmény, Firenze, 2000), illetve a „történeti városi táj” (HUL, UNESCO-ajánlás, 2011).

anyagi dimenzióinak⁴ a fel- és elismerése, hangsúlyossá válása is. Ezeket a – fentiekben igencsak nagy vonalakban – felvázolt sajátosságokat akkor sem téveszthetjük szem elől, amikor a következőkben a téma magyarországi sajátosságokra összpontosító vizsgálatára teszünk kísérletet. E bevezető gondolatokat követően némi magyarázatot igényel továbbá a címben szereplő „önkéntesek” szó használata. Ennek értelmében a különféle civil szervezetek – legyenek azok szakmai vagy „laikus” jellegűek – teljesen önkéntes alapon szerveződnek, és végzik a saját maguk által vállalt feladatokat. Az egyéni, személyi önkéntes feladatvállalás kapcsolódhat hozzájuk, de összességében nem egyéni, hanem szervezeti küldetést teljesítenek.

A műemlékvédelem, majd az azzal (félrevezető módon) részben azonosnak gondolt kulturális örökségvédelem területét érintő XXI. század elején elindult változások értelemszerűen egyaránt hatottak az ezen a területen működő magyarországi civil szervezetekre is, mind a szakmaiakra, mind pedig a többi ilyen szervezetre. Ezt figyelembe véve, a továbbiakban indokolt e két nagy területet külön-külön vizsgálni.

Szakmai civil szervezetek

■ A XX. század utolsó harmadában és különösen a XXI. század első évtizedeire jellemzővé vált, hogy mind a nemzetközi szervezetek ágazataként működő, mind pedig a hazai szerepvállalást célul kitűző szakmai civil szervezetek száma megnövekedett. Ez azt is jelentette, hogy az 1965-ben megalapított és hosszú évtizedeken keresztül gyakorlatilag egyedüli műemlékvédelmi szakmai civil szervezet – az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság (MNB) – mellé továbbiak is csatlakoztak. A teljesség igénye nélkül: a „Porta Speciosa” Egyesület, a Magyar Kulturális Örökségvédelmi Egyesület, a Magyar Építész Kamara Műemlékvédelmi Tagozata, illetve hasonló szerepű csoport a Magyar Építőművészek Szövetségében. Ezek a szervezetek, bár sok tekintetben hasonló célok és feladatok szerepelnek a programjukban, csak esetlegesen működnek együtt. A lehetséges szinergiák jobb érvényesítése érdekében az ICOMOS MNB már évekkel ezelőtt, többszöri alkalommal is javasolta, hogy jöjjön létre egy úgynevezett „Örökségház”, amely a – nyilvánvalóan gazdaságosabb megoldást jelentő – közös infrastruktúra biztosítása mellett az összehangolt és ezért várhatóan hatékonyabb együttműködést is elősegíthetné.⁵ Néhány éve (2012) aztán az új idők új iránya, a menedzselés is megjelent,

4 A magyar fogalomhasználatban „szellemi örökség”-nek fordított „*intangible heritage*” vagy „*patrimoine immatériel*” lényegében a korábban a „folklor” körébe sorolt örökségi elemekkel, jelenségekkel azonos, az épített örökség nem anyagi dimenziója ettől eltérő, ezalatt inkább a „*genius loci*” vagy egyéb, hagyományos megközelítések, szabályok anyagiasult jelenségei értendők.

5 A szükséges épület-helyiség és egyéb infrastrukturális elem biztosításának ismételt kezdeményezése ellenére (az ICOMOS 2015-től kezdődően több alkalommal fordult a szakterületért felelős, illetékes minisztériumhoz) ez a megoldás a magyarországi örökségvédelmi intézményrendszer egymást követő átszervezési lépései következtében egyelőre még nem valósulhatott meg.

dimension of heritage⁴ also play an obviously important role in this context. These specificities outlined above must also be taken into account when we are going to try and analyse the specificities of the very same topic in Hungary. After these few introductory ideas, we would like to dwell on the use of the word “volunteers” in the title. In this sense the various NGOs, be them professional or “lay”, are organised and perform their activities on a volunteering basis. The personal, individual volunteering spirit can be related to them, but generally they perform an organisational and not an individual mission.

The changes that arose at the beginning of the 21st century and affected historic building conservation, as well as subsequently cultural heritage conservation, which is (misleadingly) partially considered as identical with the former, influenced the Hungarian NGOs working in this area equally, both the professional and the other such organisations. Taking this into consideration, it is reasonable however to analyse these two major areas separately.

Professional nongovernmental organisations

■ During the last third of the 20th century and especially in the first decades of the 21st it became obvious that the number of both NGOs operating as branches of international organisations and the locally engaged organisations was growing. This meant that others joined the efforts of the professional historic building conservation organisation established in 1965, namely the Hungarian National Committee of ICOMOS, which had been alone in the field for long decades. These include, but are not limited to: the “Porta Speciosa” Association, the Hungarian Cultural Heritage Conservation Association, the Historic Building Conservation Section of the Chamber of Hungarian Architects, as well as an organisation with a similar role within the Association of Hungarian Architects. Although their programmes feature similar objectives and roles from several points of view, these organisations work together only incidentally. For a better validation of possible synergies, the Hungarian National Committee of ICOMOS already suggested the establishment of a so-called “Heritage House” on several occasions years ago, which would imply a common infrastructure entailing an obviously more economical solution and would facilitate an expectedly more effective cooperation.⁵ A few years ago (2012) newer winds,

4 The Hungarian notion of “szellemi örökség” translated from “intangible heritage” or “*patrimoine immatériel*” is essentially identical to the heritage elements and features listed earlier in the category of “folklore”; the intangible dimension of built heritage is different. It rather means the “*genius loci*”, or the materialised phenomena of other traditional approaches and rules.

5 In spite of the repeated initiatives for ensuring the necessary building premises and other infrastructural elements (starting 2015, the ICOMOS addressed the ministry in charge at a given moment on several occasions), this solution has not been materialised yet due to the consecutive reorganisations of the Hungarian institutional system of heritage conservation.

i.e. management also appeared, when the Association of Cultural Heritage Managers (KÖME)⁶ was established upon the initiative of some young professionals, featuring a fairly diversified mission.

The changes and alterations occurring mostly in the second decade of the 21st century in the field of national historic building and heritage conservation regulations and institutions also brought about unprecedented situations from many perspectives, as well as new tasks related to the professional NGOs in Hungary. These, as well as the changes entailing more or less similar consequences, most certainly occurred in other countries as well, but here we do not have the possibility to overview the trends and tendencies that seem to be (in part) generally applicable (FEJÉRDY 2019). However, what could be ascertained with a less detailed analysis is that the process that started off during the last decades of the 20th century and the first decades of the 21st, in which the number of professional and non-professional organisations dealing with heritage conservation was increasing, is visibly changing, practically ramifying in two directions today. Alongside with “heritageisation” (patrimoinalisation), quite numerous (non-professional) NGOs have been established dealing with concrete, local or regional heritage assets, values, and phenomena, as well as with their preservation and with harnessing their potential. A part of these organisations were established as a reaction to globalisation: they were value protector, „protest” organisations that set as their only or, at any rate, as their main task the protection of a certain heritage element endangered and threatened by a development project. The expansion of the “ramifications” of non-professional organisations is apparently constantly evolving, and therefore it is well-founded to dwell on it more later.

But in the other, i.e. the professional organisation ramification, it is noticeable that the impetus of organisation establishment has apparently decreased; what is more, it seems that the activity of previously established NGOs may have dropped considerably. Putting it without any sharp criticism whatsoever and hoping that others would have convincing counterarguments to refute the following statement, the current situation can be described as a sort of reorganisation that took place in this field, which indicates the decrease in the number of truly actively functional organisations.

The Association of Researchers of Old Buildings (RÉKE)⁷, established in 2009, is worth mentioning among the newer professional NGOs. The association can also be perceived as one of the intellectual workshops regarding historic building conservation interventions, particularly research, scientific, and conservation activities; a survivor based on some outsiders’ opinions, while those familiar with its performance would consider it a truly living and creative body. The significance of the activity it commits to perform as a mission has been manifest especially since

amikor is fiatal szakemberek kezdeményezése alapján létrejött a Kulturális Örökség Menedzserek Egyesülete (KÖME)⁶ – meglehetősen szerteágazó küldetéssel.

A XXI. század második évtizedében kibontakozó változások, változtatások az állami műemlékvédelmi, örökségvédelmi jogszabályi környezetben és intézményekben sok tekintetben korábban nem tapasztalt, új helyzetet és ezzel új feladatot is hoztak a magyarországi szakmai civil szervezetek vonatkozásában is. Ezek, illetve a többé-kevésbé hasonló következményekkel járó változások bizonyára más országok esetében is felmerültek, e helyen azonban nincs lehetőség arra, hogy kitérjünk a (részben) általánosíthatóknak tűnő trendek, tendenciák áttekintésére (FEJÉRDY 2019). Annyi azonban talán részletesebb elemzés nélkül is megállapítható, hogy a XX. század utolsó és a XXI. század első évtizedeiben megindult folyamat, amelyben az örökségvédelemmel foglalkozó szakmai és a nem szakmai civil szervezetek száma felfutóban volt, napjainkra megváltozni, pontosabban két irányban elágazni látszik. Az „örökségesedés” (*heritageisation, patrimoinalisation*) kibontakozásával igen nagy számban jöttek létre konkrét, helyi vagy regionális örökségi javakkal, értékekkel, jelenségekkel, ezek megőrzésével, a bennük rejlő lehetőségek kiaknázásával foglalkozó (alapvetően nem szakmai beállítottságú) civil szervezetek. Ezek a szervezetek egy része éppen a globalizációs hatásokra válaszul jött létre: olyan értékvédő, „protest”-szervezetek, amelyek egy-egy konkrét fejlesztés által fenyegetett-veszélyeztetett örökségi elem megvédését tartják egyetlen, de legalábbis központi feladatuknak. Ennek a nem szakmai szervezeteket felmutató „elágazásnak” a bővülése mintha töretlenül folytatódna – ezért indokolt, hogy a későbbiekben bővebben is szó essék róla.

A másik, a szakmai-szervezeti (professzionális) elágazási irányban viszont úgy érzékelhető, hogy megállt, lecsökkent a szervezetalkítási lendület, sőt, úgy tűnik, mintha a már korábban létrejött ilyen civil szervezetek aktivitása is erősen visszaesett volna. Hangsúlyozottan kritikai él nélkül megfogalmazva, és remélve, hogy lesznek majd mások részéről a következő megállapítást cáfoló, meggyőző ellenérvek, a jelenlegi helyzet úgy írható le, hogy egyfajta – az igazán aktív működést felmutató szervezetek számának csökkenését mutató – átrendeződés ment végbe ezen a területen.

A 2009-ben létrejött, „fiatalabbnak” számító szakmai civil szervezetek közül mindenképpen kiemelendő a Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete (RÉKE)⁷, amely a műemlék-helyreállítások (restaurálások), így különösen a kutatási, tudományos és restaurátori tevékenységek egyik (egyes kívülálló megítélések szerint túlélő, a teljesítményét ismerők véleménye szerint viszont igencsak élő, alkotó) szellemi műhelyként is felfogható. Az általa

6 KÖME is a member of “Interpret Europe”, which means that it mainly deals with the presentation and interpretation of heritage values. Further information may be found on: <http://www.heritagemanager.hu/?lang=en>

7 More on the organisation established in 2009 at: http://epuletkutatas.blogspot.com/p/tevekenyseg_13.html.

6 A KÖME az „Interpret Europe” tagja, amely jelzi, hogy elsősorban az örökségi értékek bemutatása, értelmezése területén fejti ki tevékenységét. További információk: <http://www.heritagemanager.hu/?lang=hu>.

7 A 2009-ben megalapított szervezetről bővebben: http://epuletkutatas.blogspot.com/p/tevekenyseg_13.html.

felvállalt, küldetesként végzett tevékenységének jelentősége 2012 óta mutatkozik meg igazán, a magyarországi örökségvédelmi (műemlékvédelmi) ágazati átszervezések következményeként kialakult egyfajta szakmai-szellemi vákuum betöltésével.

Az előzővel ellentétben, létrejöttét tekintve nem új szereplő a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat⁸, amelynek a tevékenységi köre a nevében szereplő területeket öleli fel, ugyanakkor több jel mutat arra, mint ha egyre átfogóbb szemlélettel közelítené meg a kulturális örökségi javak különféle műfajait – köztük az épített örökség elemeit, illetve kiemelten a kultúrtájak örökségi vonatkozásait is.

Elismerve az előzőekben említettek jelentőségét, mégis megállapítható, hogy az épített örökségi javakkal foglalkozó szakmai civil szervezetek közül – időnként változó intenzitással, de 1965-ös megalakulása óta folyamatosan és vitathatatlanul – kiemelkedő szerepet játszik az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága⁹. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy az utóbbi évtizedben – a RÉKE kapcsán már említett (jogszabályi-állami-intézményi) változások folytán – az ICOMOS MNB szerepe nagymértékben erősödött és kibővült, miközben a teljesítéshez szükséges eszközök és lehetőségek rendelkezésre állása nem, vagy csak igen korlátozott mértékben tudta ezeket a változásokat követni. Az előző megállapítás a következő néhány példával is alátámasztható. Kezdenénk azzal, hogy talán az ICOMOS az egyetlen olyan szervezet, amelynek a magyar nevében még szerepel a „műemlék” és a „műemlék helyszín” megnevezés – utalva arra, hogy létezik ez a kiemelt jelentőségű „halmaz” az épített kulturális örökségi elemek rétegei között (ROMÁN 2004, 35–36; FEJÉRDY 2009, 216–217).

Ennél lényegesebb azonban annak a bemutatása, hogy miként is alakult az ICOMOS MNB szerepe a műemlékvédelem terén hagyományosan megrendezésre kerülő magyarországi rendezvényekkel összefüggésben. Mindegyik rendezvény a XX. században vette kezdetét, mégpedig jóval megelőzve a rendszerváltást. Akkoriban pedig nem volt jelentősége annak, hogy az illetékes (állami) műemlékvédelmi központi szervezet és az ICOMOS MNB között mi a valóságos munkamegosztás. Jelentős mértékben voltak személyi átfedések-azonosságok is.¹⁰ Az egyébként teljesen szükségszerű és indokolt szervezeti szétválasztás után létrejött együttműködésben, mára a legfontosabb rendezvények mindegyikét gyakorlatilag az ICOMOS MNB „tartja életben”. Ez a feladatellátás a Nemzetközi Műemléki Világ-

2012, filling a kind of professional and intellectual void that has occurred as a consequence of the reorganisation of the field of heritage (historic building) conservation in Hungary.

In contrast with the former, not a new player in terms of its establishment is the Hungarian Archaeological and Art Historical Society⁸, whose name reflects the activities it deals with. Moreover, there are several signs that point to its progressively comprehensive approach towards the various genres of cultural heritage assets, amongst which the assets of built heritage and prominently the heritage-related elements of cultural landscapes.

Acknowledging the importance of the aforementioned, it can still be stated that since its establishment in 1965, the Hungarian National Committee of ICOMOS⁹ has constantly and indisputably been playing a major role, occasionally with fluctuating intensity, among the professional NGOs dealing with built heritage assets. It can be ascertained without exaggeration that in the past decades – due to the (legislative, national, and institutional) changes already mentioned in relation to “RÉKE” – the role of the Hungarian National Committee of ICOMOS has highly increased and expanded, while the availability of the necessary tools and possibilities could not or could hardly follow the aforementioned changes. The former statement can be supported with the following few examples. We could start by stating that perhaps ICOMOS is the only organisation whose name contains the words “monuments” and “sites”, suggesting the existence of this significant “conglomeration” among the strata of built heritage elements (ROMÁN 2004, 35-36; FEJÉRDY 2009, 216-217).

But it is even more important to present the manner in which the role of the Hungarian National Committee of ICOMOS has changed in the field of traditionally organised historic building conservation events in Hungary. All the events were first organised in the 20th century, quite long before the regime change. In those times, the real division of labour between the competent (national) central historic building conservation body and the Hungarian National Committee of ICOMOS was irrelevant. There was considerable overlap and sameness in the persons carrying out certain tasks.¹⁰ Regarding the cooperation established after the completely necessary and justified organisational division, by today all major events are technically “kept alive” by the Hungarian National Committee of ICOMOS. The performance of tasks seems mostly “well-fitting” in the case of the World Heritage

8 Az 1878-ban megalakult szervezetről bővebben: https://mrmt.blog.hu/2009/07/09/about_12.

9 A nemzetközi szervezet magyar tagozataként, a magyar jogrend szerint egyesület formájában működik, bővebben: <http://www.icomos.hu/index.php/hu/>.

10 Talán nem teljesen érdektelen arra emlékeztetni, hogy a „létező szocializmus idején” az elvben akkor is szakmai *civil* szervezet, az ICOMOS MNB 18 tagját az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) államtitkára (akkori értelmezés szerint: első miniszterhelyettese) nevezte ki(!). Ez ugyanakkor nem kibébi-tette a szakmai színvonalat, hanem inkább garantálta: a 18 tag többsége ugyanis általában az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) prominens szakmai munkatársai közül került ki.

8 More on the organisation established in 1878 at: https://mrmt.blog.hu/2009/07/09/about_12.

9 As the Hungarian branch of the international organisation, it operates as an organisation according to the Hungarian laws. More on: <http://icomos.hu/index.php/en/>

10 It might not be devoid of interest to mention that during “the existing socialism”, the organisation was theoretically a professional *nongovernmental* organisation and the 18 members of the Hungarian National Committee of ICOMOS were appointed by the state secretary of the Ministry of Construction and Urban Development (ÉVM) (first deputy minister in the said system) (!). Moreover, it did not decrease its professional prestige but it rather guaranteed it: the 18 members were appointed from among the prominent staff of the National Monument Inspectorate.

Day, as this is an event established by UNESCO based on the initiative of ICOMOS in 1983. During the first years it was organised together with the prevailing central historic building (heritage) conservation body, hosting, among others, a festive occasion to grant the state awards for historic building conservation. This has changed by today; the (“central”) commemorative event has actually become an ICOMOS event featuring a professional workshop.¹¹

The former National Monument Inspectorate (OMF) organised a Summer University on Monument Protection in Eger (now called: Román András Summer University on Monument Protection, Eger), which should have had its 50th edition in 2020.¹² Its former, clearly “official” character has changed, as the organisation of this event was transferred to the Hungarian National Committee of ICOMOS in the past decades.¹³ To be more specific, if it were not organised by the Hungarian National Committee of ICOMOS, it would have ceased years ago.

If we were to observe the timeline, we should have started with the biennially organised event on “national historic building conservation”, first titled “MAB conference” and later National Historic Building Conference.¹⁴ The (professionally exclusive) organiser of this professional forum, which until the turn of the millennium “operated” primarily as an event of the national historic building conservation, is the Hungarian National Committee of ICOMOS, in cooperation with the town hall of the hosting settlement.¹⁵ Nevertheless, a national event, such as the MAB conference was in its original form, would be highly beneficial (especially under the current situation), as originally its aim was to become a meeting point, a forum to the mostly local organisations, associations, and groups that greatly cared about the fate of historic buildings and did a great deal for the preservation and wide accessibility of values.

It is important to add to the above that the organisation of the aforementioned events was endorsed and managed by the Hungarian National Committee of ICOMOS not because of some misinterpreted respect for traditions and “historic building or heritage-related nostalgia”, taking over

nap esetében látszik a leginkább „testhezálló” feladatnak, hiszen ez az a rendezvény, amelyet éppen az ICOMOS kezdeményezésére vezetett be az UNESCO 1983-ban. Az első években ezt is az egykori központi műemlékvédelmi (örökségvédelmi) szervezettel együtt rendezte meg, ünnepélyes alkalmat biztosítva a műemlékvédelmi állami elismerések átadásának is. Mára ez megváltozott, egy szakmai tanácskozással kibővített ICOMOS-rendezvény lett a világnapi („központi”) megemlékezésből.¹¹

Az egykori Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) hozta létre az Egri Műemlékvédelmi Nyári Egyetemet (mai nevén: Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem, Eger), amely 2020-ban 50. alkalommal került volna megrendezésre.¹² A korábban egyértelműen „hivatali” jellege megváltozott, az utóbbi évtizedben ennek a rendezvénynek a szervezése és megvalósítása átkerült az ICOMOS MNB-hoz.¹³ Pontosabban fogalmazva: ha az ICOMOS MNB nem rendezné meg, már évek óta megszűnt volna.

Időrendi sorrendben talán a létrejöttékor „MAB-értekezlet” néven, majd később Országos Műemléki Konferencia¹⁴ néven kétévénként megrendezett, „állami műemlékvédelmi” rendezvénnyel kellett volna kezdeni. Ennek a szakmai fórumnak is, amely az ezredfordulóig elsősorban a műemlékvédelem állami rendezvényeként „működött”, az ICOMOS MNB az elsődleges (szakmailag kizárólagos) rendezője – együttműködve a rendezvénynek helyet adó település önkormányzatával.¹⁵ Ezzel együtt is, hiánypótló lenne (különösen a jelen viszonyok mellett) egy olyan országos rendezvény, amilyen volt a MAB-értekezlet a kezdeti formájában. Ugyanis eredetileg éppen az volt a rendeltetése, hogy találkozási alkalmat, fórumot biztosítson azoknak a – nagyrészt helyi – szervezeteknek, egyesületeknek, csoportoknak, amelyek a szívükön viselték műemlékeik sorsát, és sokat tettek azért, hogy az értékek fennmaradjanak, és minél többek számára hozzáférhetőek legyenek.

Az előzőkhöz szükséges hozzátenni, hogy a fentebb bemutatott rendezvények megszervezését nem valamiféle tévesen értelmezett hagyománytiszteltésből, „műemléki-örökségi nosztalgiából” szorgalmazza és valósítja meg az ICOMOS MNB – civil szervezetként mintegy átvéve a korábbiakban nagyrészt állami (köz)feladatot –, hanem

11 As a new development, because of the Covid-19 pandemic in April 2020, this too was only organised online: https://www.youtube.com/watch?v=J_iCH9T5VpU&feature=youtu.be.

12 Due to the COVID-19 epidemic, the 50th edition will be held in 2021, in 2020 only preparation works will be carried out, which will be organised on-line. We cannot present in detail this major professional training forum; the Hungarian National Committee of ICOMOS plans to publish a commemorative volume on the occasion of the 50th edition.

13 Yet the original partner of the National Monument Inspectorate, i.e. “TIT Bugát Pál Egyesülete”, Eger, has remained a co-organiser of the event.

14 MAB = the National Conference of Historic Building Sub-committees. It was established in 1959. The first MAB was held in Budapest in 1959. The 13th National Conference of Historic Building Sub-committees – 1985, Pápa: the first thematic conference with the topic of “Society and architectural heritage”; the 14th National Conference of Historic Building Sub-committees – 1987, Pécs: this was the first to be held under the name of National Historic Building Conference (OMK).

15 The last event and its venue: “Historical towns and their regions” – the 29th National Historic Building Conference, October 3-5, 2019, Sátoraljaújhely, Hungary.

11 Legújabb fejleményként, a Covid-19-járvány miatt 2020 áprilisában ez is csak a virtuális térben tudott megvalósulni: https://www.youtube.com/watch?v=J_iCH9T5VpU&feature=youtu.be.

12 A COVID-19 okozta járvány miatt 2021-ben lesz az 50-ik megrendezve, 2020-ban csak előkészítése lesz virtuális úton megszervezve. Ennek a fontos szakmai továbbképzési fórumnak az ismertetésére itt nincs lehetőség; az 50. rendezvény alkalmára értékelő-megemlékező kötet kiadását tervezi az ICOMOS MNB.

13 Ugyanakkor továbbra is a RAMNYE társrendezője maradt az OMF eredeti partnere, a TIT Bugát Pál Egyesülete, Eger.

14 MAB = Műemléki Albizottságok Országos Értekezlete. 1959-ben jött létre, az I. MAB Budapesten volt, szintén 1959-ben; a Műemléki Albizottságok XIII. Országos Értekezlete – 1985, Pápa: az első tematikus konferencia, „Társadalom és építészeti örökség” címmel megrendezve; a Műemléki Albizottságok XIV. Országos Értekezlete – 1987, Pécs: ez volt az első, amely már Országos Műemléki Konferencia (OMK) néven volt megtartva.

15 A legutóbbi rendezvény és helyszíne: „Történeti város és vidéke” – XXIX. Országos Műemléki Konferencia, 2019. október 3–5., Sátoraljaújhely, Magyarország.

azért, mert olyan valóságosan létező igényt elégít ki ezáltal, amely máshonnan nem lenne biztosított. Ugyanide sorolható az 1991/1993 óta évente megrendezett Kulturális Örökség Napok (KÖN)¹⁶ is, amelynek megszervezésében is fontos szerep jutott, az örökségvédelemért felelős, mindenkor illetékes központi állami szervezet mellett, az ICOMOS MNB-nek, ezzel az újabb szolgálattal is hozzájárulva a szakterület áttekinthetőségéhez, társadalmi elismertségének erősítéséhez.

Az előzőkhöz még hozzátehető, hogy a műemlékvédelem, örökségvédelem terén az utóbbi években (évtizedben) érezhető módon „elvékonyodott” az állami szintű kapcsolattartás, mind a kétoldalú, mind pedig az általános nemzetközi-szakmai együttműködés terén. A kialakult helyzet kiegyenlítéseként, megnőtt az ICOMOS MNB szerepvállalása a kapcsolattartásban és együttműködésben, a magyarországi jelenlét folytonosságának a biztosításával, amely egyes esetekben meghatározó jelentőségű.

Nem szakmai civil szervezetek

■ A szakmai szervezetek és szerepük meglehetősen terjedelmesre sikerült, ennek ellenére korántsem teljes körű fenti bemutatása mellett mindenképpen szükséges a nem szakmai civil szervezetekről is szólni. Mint ahogyan már említésre került, a rendszerváltást és az ezredfordulót követően jelentősen megnőtt a számuk. Klasszikus szerepvállalású képviselőik a város- és faluvédő szervezetek, amely mozgalom magyarországi kibontakozásában meghatározó szereppel bírt RÁDAY Mihály elkötelezett személye és munkássága.¹⁷ Az általa létrehozott (és ma is az elnöksége alatt működő) Város- és Faluvédők Szövetsége Hungaria Nostra, az egyik legjelentősebb civil szervezet, amely „erőnyőszervezetként” működve számos tagszervezetet magába foglal, és amely egyben az Europa Nostra¹⁸ tagszervezete. Hazai vonatkozásban tömöríti az egyes települések épített örökségével foglalkozó szervezeteket, esetenként eltérő konkrét célokkal és törekvésekkel, tevékenységekkel és vállalásokkal. Az mindenképpen rögzíthető, hogy a XXI. századi magyarországi örökségvédelmi civil szervezetek jelentős csoportját alkotják ezek a helyi örökségvédő szervezetek. Ez a megállapítás még akkor is megállja a helyét, ha tudjuk, hogy mekkora jelentősége van az ezekben a szervezetekben kulcsszerepet vállaló egyes személyeknek, vagyis annak, hogy attól függhet a munka intenzitása és hatékonysága, hogy van-e éppen olyan „karizmatikus” egyéniség (és lesz-e utódja is, ha arra kerül a sor?) az adott szervezetben,

16 Azonos az Európa államaiban minden évben szeptember harmadik hétvégéjén megrendezett Európai Örökség Napokkal, az eltérő elnevezés (KÖN) oka egy névhasználati jogvita.

17 RÁDAY Mihály művészettörténész, operatőr, színész (és politikus); „tv-személyiség”. Az „Unokáink sem fogják látni” című műsorfolyamának felbecsülhetetlen szerepe volt az épített örökségi értékek társadalmi elismertetésében, majd a részben szintén általa kezdeményezett, kapcsolódó civil mozgalmak kibontakozásában.

18 „Az európai örökség hangja” – nemzetközi civil szervezet, bővebben: <https://www.europanostra.org/>. Jelen cikk terjedelmi korlátaira való tekintettel, nem kerülhet sor más európai szervezetek, így pl. az ECOVAST magyarországi vonatkozásai bemutatására.

as an NGO the (public) duty pertaining mostly to the state, but rather because it satisfies a real need that would otherwise not be ensured. The Cultural Heritage Days (KÖN)¹⁶, held annually since 1991/1993, should also be mentioned here, in the organisation of which, alongside the respective central state body in charge with heritage conservation, the Hungarian National Committee of ICOMOS has also received an important role, thus contributing with this novel service to the perspicuity and societal appreciation of the professional field.

We can add to the above that in the past years, or even decade, the communication at state level has become “thinner” in the field of historic building and heritage conservation, both in the case of bilateral cooperation and that of the general international professional cooperation. In order to equalise this situation, the role of the Hungarian National Committee of ICOMOS has been enhanced in terms of communication and cooperation, along with ensuring the constancy of Hungary’s presence, which in certain cases has a decisive significance.

Non-professional nongovernmental organisations

■ Besides the rather detailed but hardly complete description of the professional organisations and their role, we also need to speak about the non-professional organisations. As mentioned before, their number increased considerably after the change of regime and the turn of the millennium. Their classical representatives in Hungary are the urban and rural conservation organisations, in the development of which the highly committed Mihály RÁDAY, as well as his work,¹⁷ played a decisive role. The Hungaria Nostra Society, an “umbrella organisation” established (and currently also presided) by him, comprises several NGOs and is also member of Europa Nostra¹⁸. It gathers the organisations dealing with the built heritage of individual settlements around the country, in certain cases with divergent concrete goals, activities, and engagements. In any case, it should be stated that local heritage conservation organisations are a significant distinct group among the heritage conservation organisations active in 21st century Hungary. This statement is also valid if we know how important the people playing key roles in these organisations are, that is to say, that the intensity and effectiveness of the work can depend on the existence of a “charismatic” individual (and that of a possi-

16 Similar to the European Heritage Days organised on the third weekend in September every year, the reason for the different Hungarian name (KÖN) is a franchising lawsuit.

17 Mihály RÁDAY, art historian, cameraman, actor (and politician); “TV personality”. In the show titled “Unokáink sem fogják látni”, he had a decisive role in raising the public’s awareness on the built heritage values and he was partially the initiator of the related NGOs.

18 “The European Voice of Civil Society committed to Cultural Heritage” – an international civil organisation. For further information, access: <https://www.europanostra.org/>. Unfortunately, the limitations in length of this article do not allow us to present the Hungarian branches of other European organisations, such as ECOVAST.

ble successor, if needed) in the respective organisation, who can bring the others along with his/her enthusiasm.

The best local example for the aforementioned “protest” organisations in the positive sense is probably the “Óvás!” Association¹⁹, which “...was established in 2004 for the preservation and protection of the past, buildings, traditions, and habitants of the old Jewish quarter of Pest”. Their action was successful; they managed to stop the decaying process, nevertheless, they keep monitoring the processes (quite correctly!). Another concrete heritage value (area) is the one targeted by the “Ligetvédők”²⁰ (Park Protectors) in Budapest, whose initiative is rather a sort of movement. In this case, when taking into account the divergent criteria regarding developments around the Városliget in Budapest, it is not very clear how their presence could or can serve an integrated approach to value conservation that is independent of various political factors of different colours. However, in the case of NGOs established in this context, while being observant of their goals and intentions, it is worth paying attention so that their initiative is truly driven by solutions, that is to say that their resistance against something, the pathos of “civil courage” do not become emphatic. It seems that in an environment politicised from every perspective (and the current environment in Hungary is highly politicised), the field of cultural and built heritage conservation is no exception, which could hinder the authenticity and credibility of civil initiatives. The volunteer, civil movements and community initiatives are highly or completely emotion-driven, which is natural (here, it is worth thinking about the immaterial factors, the heritage dimension and their importance); however, these could present a real danger for the authentic preservation of values. In this situation, the professionals (and the professional NGOs!) have a rather important responsibility. Their task is not to give a professional appearance to the “arguments” underlying the emotional initiatives, but rather to offer well-founded professional assistance and to facilitate reaching the best consensus, or, if not possible, a consensus implying the solution with the minimum losses.

NGOs play or could play a major role in the preservation and transfer of (built) heritage values by the constant monitoring of the condition of assets, and their constant care as well. A good example in this respect is the “Műemlékem.hu”²¹ initiative, creating an interesting “virtual community”, established by Olivér KOVÁCS, a journalist and media professional committed to historic buildings (and their protection). This is a 21st century initiative down to its core, built on participation, a sort of non-financial “crowdsourcing”, which highly taps into the modern IT tools and possibilities. The outcome is not only the constantly updated amount of “big data” about the historic buildings, as well as their conditions and changes, but also a kind of

aki a többieket is magával tudja ragadni.

A már említett, pozitív értelemben vett „protest”-szervezetekre talán az Óvás! Egyesület¹⁹ a legjobb hazai példa, amely „...2004-ben a régi pesti zsidónegyed múltjának és épületeinek, hagyományainak és lakóinak megőrzéséért, védelméért alakult”. Fellépésük eredményes volt, elérték a negatív folyamatok leállítását, ettől függetlenül (nagyon helyesen!) továbbra is figyelemmel kísérik a folyamatokat. Ugyancsak konkrét örökségi érték (terület) védelmét célozta meg a (budapesti) Ligetvédők²⁰ leginkább egyfajta mozgalomnak nevezhető kezdeményezése. Ez esetben – a budapesti Városliget körüli, a fejlesztésekkel kapcsolatos eltérő szempontokat figyelembe véve – már nem annyira egyértelmű, hogy fellépésük mennyiben tudta, tudja politikai színezetű tényezőktől függetlenül az integrált szemléletű értékvédelmet szolgálni. Az ilyen körülmények között létrejött civil szervezetek esetében – tiszteletben tartva a céljaikat és szándékaikat – arra mindenképpen szükséges figyelmet fordítani, hogy valóban a megoldásra irányuljon a törekvésük, azaz ne váljon uralkodóvá a valamivel való szembenállás, a „civil kurázi” pátosza. Úgy tűnik, hogy egy csaknem minden vonatkozásban átpolitizált közegben (a jelenlegi magyarországi társadalmi közeg nagyrészt ilyen) a kulturális-épített örökségi értékvédelem területe sem kivétel, ami akár a civil törekvések hitelességét is veszélyeztetheti. Az önkéntes, civil mozgalmak, közösségi törekvések jelentős részben érzelmi meghatározottságúak, ami természetes (érdemes ezen a ponton a nem anyagiassal összetevőkre, örökségi dimenziókra, azok fontosságára is gondolni), ugyanakkor valós veszélyt is jelenthet, ami az értékek hiteles megőrzését illeti. Ebben a helyzetben különösen nagy a felelőssége a szakembereknek (és a szakmai civil szervezeteknek!). Nem az a feladatuk ugyanis, hogy az emocionális törekvéseket alátámasztó „érveket” öltöztessék szakmai kötösbe, hanem az, hogy megalapozott szakmai támogatást nyújtva a legjobb vagy – ha másként nem lehetséges – a legkevesebb értékvesztéssel járó megoldást segítsék elő.

Az (épített) örökségi értékek megőrzésében, továbbadásában kiemelkedően fontos szerep jut, illetve jutna a civil szervezeteknek, elsősorban az értékek állapotának folyamatos megfigyelésében („monitorozás”), és ugyanígy a folyamatos gondozásukban is. Az előzőre érdekes, „virtuális közösséget” létrehozó jó példa a Műemlékem.hu²¹ mozgalom, amelyet KOVÁCS Olivér, a műemlékek (és védelmük) iránt kötelezett újságíró-médiaszakember létesített. Ez a kezdeményezés ízig-vérig XXI. századi, a részvételre épít (participatív), egyfajta – nem pénzügyi értelemben vett – „crowdsourcing”, amely nagymértékben veszi igénybe a korszerű IT lehetőségeket is. Eredménye nemcsak a folyamatosan újuló „big data”-halmaz a műemlékekről és állapotukról, illetve ezek változásáról, hanem egyben a közösség (ön)képzésének előmozdítása és érzékennyé tétele az értékek és megőrzésük fontossága iránt.

19 Further information can be found on the organisation’s website at: <https://ovas.hu/nyitolap/about/>.

20 Further information on the organisation’s website at: <https://ligetvedok.hu/>.

21 Further information on the initiative’s website at: <https://www.muemlekiem.hu/>.

19 Bővebben a szervezetről a saját honlapjuk tájékoztatót: <https://ovas.hu/nyitolap/about/>.

20 Bővebben a szervezet honlapján: <https://ligetvedok.hu/>.

21 Bővebben a mozgalom honlapján: <https://www.muemlekiem.hu/>.

A múlt századi (azaz a XX.) hagyományos önkéntes gyakori közreműködés-formái, a „várbarátok”, „múzeumbarátok” körei teljesen nem tűntek el, viszont napjainkra igencsak megfogyatkoztak.²² Egyes műemlékek, műemlékegyüttesek (temetők, templomok, útszéli határjelek, keresztetek és kápolnák stb.) gondját viselő személyekről és civil megmozdulásokról szólnak ugyan időnként hírek, amelyek elismerést érdemelnek, viszont információink szerint hozzávetőleges számvitelük nem történt, ilyen jellegű inventárium nem készült, ami nagy hiányosságnak számít. Ezt érdemes és szükséges lenne minnél előbb pótolni. A kölcsönös ismertség egyben kapcsolatépítés és kapcsolattartás lehetősége is, amely kölcsönös előnyt és segítséget jelentene: támogatást nyújtani és tapasztalatot cserélni egymással.

Az eddigiekben (az előzőkben kifejtettek miatt is) csak hézagos, vázlatos képet sikerült megrajzolni az épített örökség terén működő civil szervezetek magyarországi helyzetéről, de van egy olyan egyértelmű hiány is, amely, például az angolszász országok gyakorlatával összehasonlítva, mindenképpen szembetűnő, és ezen a hiányon – legalábbis egyelőre – a XXI. században sem sikerült változtatni. Ez pedig az (épített) kulturális örökség terén működő, leginkább „gondnokságnak”, „örökségi gyámszervezetnek” fordítható „trust” megfelelője, valamint a „civil” örökségi alapok (*charity funds, organisations*), amelyek, ha lennének, pótolhatatlan szerepet játszhatnának Magyarországon is a (nem kevés) gazdátlanul hagyott, pusztuló épített örökségi értékek megmentésében, gondozásában. Sajnos, ezek között az örökségi javak között meglehetősen számban *védett műemlékek* is vannak, bár a többségük a vidéki tájban található, már nem használt mezőgazdasági épület vagy éppen rendeltetését veszített, de értékes ipari együttesbe tartozó építmény. Említésre méltóak ugyanakkor azok az egykor gondosan megépített épületek, építmények is, amelyek a vasút korszerűsítése kapcsán váltak funkciótlaná, gazdátlaná, továbbá a legértékesebb és egyre inkább veszélyhelyzetben lévő (abba kerülő) műemlékcsoportok, a közösségüket és rendeltetésüket veszített egyházi/vallási épületek.

A finanszírozás kérdését érintve indokolt megemlíteni, hogy a magyarországi civil szervezetek folyamatos és hatékony működésének egyik legnagyobb kockázati tényezője, hogy az ehhez szükséges anyagi források biztosítása bizonytalan, illetve kiszámíthatatlan, hogy mikor és milyen mértékben tudják lehívni azokat.

A civil szervezetek hivatása, trendek és tendenciák – veszélyek és lehetőségek

■ A legnagyobb kihívások egyike, amelynek megválaszolásában jelentős szerep jut (juthatna) a civil szervezeteknek, a kulturális örökségi értékek folyamatos gondo-

promotion of the community’s (self)development and, last but not least, awareness raising on the importance of these values and their preservation.

The traditional types of volunteering cooperation, frequently encountered in the past century (meaning the 20th century), i.e. the host of “friends of the castle” and “friends of the museum” societies have not completely disappeared, however, by today they have decreased in number.²² The news occasionally speak about individuals or civil movements that tend to certain historic buildings and sites (cemeteries, churches, landmarks, crosses and chapels, etc.), which is commendable, however, according to our information, these have never been counted, not even roughly, no such inventory exists, which is a grave deficiency that should be compensated as soon as possible. Mutual awareness is also an opportunity for networking and keeping in touch, which would be a mutual advantage and aid: giving support and exchanging experience.

So far (also because of the aforementioned aspects) we have only managed to depict a rather incomplete sketch on the situation of the Hungarian NGOs operating in the field of built heritage, but there is also a clear fault, which, for instance, in comparison with the practice and Anglo-Saxon countries, is salient, and the fault could not be remedied for now in the 21st century. This would be the counterpart of the English word “trust” that could interpret as “caregiver”, “heritage tutor organisation” operating in the field of (built) cultural heritage, as well as the “civil” heritage funds (*charity funds, organisations*), which, if they existed, could play an irreplaceable role in the safeguarding and care for the (considerable number of) dilapidated and abandoned built heritage values. Unfortunately, among these heritage assets there are also many *listed historic buildings*, although certainly most of them are in the rural area, abandoned agricultural buildings or buildings on valuable industrial sites that lost their purpose. The carefully built constructions and facilities that have been abandoned and lost their function during the modernisation of the railroad are also worth mentioning, as well as the most valuable and more and more endangered group of historic ecclesiastic/religious buildings that have lost their intended use alongside with their congregations.

Touching upon the issue of financing, it is worth mentioning that one of the biggest risk factors regarding the constant and effective operation of Hungarian NGOs is the unreliability of ensuring financial resources and the uncertainty around the time and amount of available funds.

The calling of NGOs, trends and tendencies, dangers and possibilities

■ One of the biggest challenges that NGOs can or could meet is ensuring constant care for the cultural heritage

²² This statement is not yet supported by a concrete survey or research. It would be highly necessary to carry out such an analysis across the country.

values partially with their own work, and partially by monitoring the assets' condition and notifying the bodies in charge (owner, local community, local government, inspectorate etc.) (FEJÉRDY 2019).

Similarly challenging is the cooperation in the survey activities related to values. In this case we can mention, but it is valid for other activities as well, that the NGOs' outstanding work can be effective and successful if it is carried out together with the "professional" heritage protectors (heritage and historic building conservation institutions and organisations). In this cooperation both sides should be aware that none of them can take the other's place, but rather they complement each other's work, both working with their respectively available tools.²³

Civil independence and sensitivity, as well as the various initiatives based on them are extremely important, such as raising awareness in time on any negative intervention ("watchdog mode"); suggesting support programmes for instance for the suitable and sustainable use of historic buildings and sites; thus contributing with their work to strengthening social solidarity and community resilience; avoiding however direct political influences and influential intentions. Moreover, it is important that the heritage conservation NGOs – keeping the values of emotional response as well – be open to the specialist viewpoints, even if these would lead to a possibly less impressive outcome in the preservation and display of the heritage values, such as in the case of "tourism destination attractiveness".

The number of non-governmental organisations, their activity in the field of (built) cultural heritage and the quality of this activity are the real indicators of social identity and commitment for the preservation of values (FEJÉRDY 2019). In the first decades of the 21st century, there are certain encouraging signs in this sense in Hungary, but an increase in their number and a positive direction in terms of their activity are still needed in this field.

²³ It might not be the best comparison, but it must be construed as the common battle of the regular army and the guerrillas in the past.

zásának biztosítása – részben saját munkával, részben az állapot figyelésével és az arra hivatott (tulajdonos, helyi közösség, önkormányzat, szakmai felügyelet stb.) felelős szervezet figyelmeztetésével (FEJÉRDY 2019).

Hasonló kihívást jelent a közreműködés az értékek számbavétele kapcsán. Itt említhető, de minden más aktivitási területre is érvényes, hogy a civil szervezetek rendkívül fontos munkája akkor lehet igazán hasznos és eredményes, ha az a „hivatásos” értékvédelemmel (örökségvédelmi, műemlékvédelmi intézményekkel, szervezetekkel) együttműködésben valósul meg. Ebben az együttműködésben mindkét félnek tudnia kell, hogy egyik sem helyettesítheti a másikat, hanem kiegészítik egymás munkáját – ki-ki a maga sajátos eszközeivel végezve azt.²³

A civil függetlenség és érzékenység, valamint az ezek mentén elindított különféle kezdeményezéseik rendkívül fontosak. Elengedhetetlen hogy időben felhívják a figyelmet az esetleges negatív hatással járó beavatkozásokra („watchdog-üzemmód”), ugyanakkor fontos, hogy támogató programokat javasoljanak – például műemlékek, történeti épületegyüttesek stb. megfelelő, fenntartható használatára, ezáltal működésükkel összességében hozzájáruljanak a társadalmi összetartozás, a közösségi reziliencia megerősítéséhez (elkerülve a közvetlen politikai befolyásoltságot és befolyásolási szándékot). Fontos továbbá, hogy az örökségvédelmi civil szervezetek – megtartva az érzelmi megközelítésük értékeit is – nyitottak legyenek a szakmai szempontok befogadására, akkor is, ha azok alapján esetleg kevésbé látványos eredményre lehet számítani az örökségi értékek megőrzésében, bemutatásában – például a „turisztikai vonzerő” tekintetében.

A nem kormányzati – civil – szervezetek száma, tevékenysége és annak minősége az (épített) kulturális örökség terén a társadalmi identitás és az értékmegőrzés iránti elkötelezettség valódi mutatói (FEJÉRDY 2019). A XXI. század első évtizedeiben e tekintetben vannak biztató jelek Magyarországon, de igencsak szükséges, hogy ezen a téren tovább növekedjen a civil szervezetek száma, valamint minőségében is pozitív irányba fejlődjön a tevékenységük.

²³ Talán nem a legszerencsésebb hasonlat, de olyanformán kell ezt érteni, amilyen egykor a reguláris hadsereg és a gerillák-szabadszapatok közös küzdelme lehetett.

Bibliográfia/Bibliography

- *** Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 2005.
- FEJÉRDY Tamás. 2009. Örökség, védelem – ma, holnap. In *Tanulmányok az örökségmenedzsmentről 1. – Világörökség és kezelése*, szerk. BASSA Lia, 213–233. Budapest: Információs Társadalomért Alapítvány.
- FEJÉRDY Tamás. 2010. Heritage, Protection – Today, Tomorrow. In *Studies on Heritage Management 1 - World Heritage and Its Management*, 213-234. Budapest: Foundation for Information Society.
- FEJÉRDY Tamás. 2019. Possibilities and Responsibilities of NGOs as Custodians of Cultural Heritage. In *Heritage and Society – The 4th Heritage Forum of Central Europe*, eds. Robert KUSEK & Jacek PURCHLA, 421-431. Krakow: International Cultural Centre.
- ROMÁN András. 2004. *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Budapest: Terc Kiadó.